

Met een neushoorn Europa rond

de

Engelse historica reist 18de-eeuwse Leidenaar en zijn Clara achterna

Glynis Ridley:
Clara's Grand Tour
- Travels with a
Rhinoceros in
Eighteenth-Century
Europe
Atlantic Books,
import Nilsson
& Lamm
222 pagina's
€ 28,80
ISBN 1 84354 010 X

De namen doen een sprookje vermoeden: een Nederlandse zeekapitein die Douwemout van der Meer heet en een schip met de naam Kna-benhoe. De Vliegende Hollander zou er jaloers op zijn geweest. Het sprookje ontvouwt zich verder: Douwemout vaart in 1741 op zijn Kna-benhoe van Calcutta naar Amsterdam met een jonge vrouwtjesneushoorn aan boord. Hij heeft het beest Clara genoemd. Hij brengt het dier eerst enige tijd in zijn woonplaats Leiden onder.

Het wordt nog sprookjesachtiger: zeventien jaar trekt Van der Meer met het dier door Europa, door het Duitse en door het Habsburger rijk, door Frankrijk en Italië, langs steden en hoven - Lodewijk XV van Frankrijk en Frederik de Grote van Pruisen waren diep geïnteresseerde bewonderaars van Clara, Maria-Theresia van Oostenrijk-Hongarije niet minder. Op de laatste reis, naar Engeland, sterft Clara in Londen. Dat was in 1758. Het sprookje is uit. Ze was alle jaren de enige neus-

hoorn in Europa geweest. Van der Meer verdwijnt in de vergetelheid van het stil leven. Maar Clara niet: zij heeft in bijna heel Europa sporen nagelaten.

De Engelse historica Glynis Ridley heeft het sprookje tot geschiedenis gemaakt. Zij is Douwemout en Clara nage-reisd en heeft alle sporen van de neushoorn in het midden van de 18de

door Kees Fens

eeuw gevolgd. De geschiedenis blijkt nog fantastischer dan het sprookje. Van der Meer hoorde tot de beste stuur-lui aan de wal. Allereerst wist hij de logistieke problemen op te lossen. Hij bouwde een wagen voor het transport; hij liet Clara ook over water reizen: per boot of op een vlot. Dat hij door zijn tijdgenoten werd vergeleken met Hannibal, die olifanten over de Rhône en de Alpen naar Italië bracht, is niet verwonderlijk.

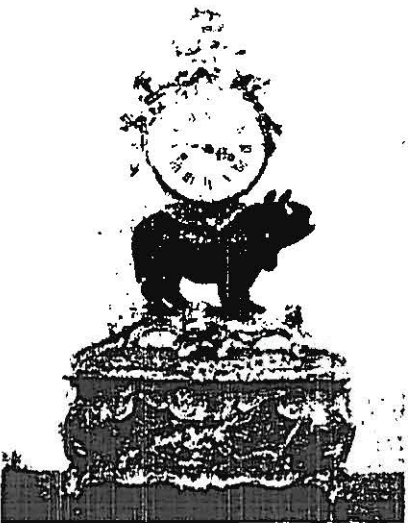
Van der Meer was ook een groot reclamemaker: folders met een afbeelding en teksten werden vooraf verspreid, souvenirs, bijvoorbeeld medailles met de neushoorn erop, waren na de bezichtiging te koop. Leest men Ridleys verhaal, dan lijkt het of heel Europa zich verdrong om de neushoorn te zien.

Tot het verschijnen van Clara was er één afbeelding van de neushoorn: die van Dürer uit 1512, een heel beroemde, maar gemaakt naar de verhalen van anderen. Zo heeft hij een hoorn op de rug. Hij lijkt gepantserd, met zijn

harnasachtige huid, klaar voor de strijd; de neushoorn gold bij Plinius als een strijddier. Hij vocht met zijn aartsvijand de olifant. Het dier had nauwelijks een biologische, maar vooral een mythische status, ook al doordat hij soms voor de eenhoorn werd gehouden. Naar zijn kracht werd ook in de bijbel verwezen (in de moderne vertalingen moet de neushoorn plaatsmaken voor 'de wilde stier'). Er reisde dus niet alleen een exotisch dier, maar ook een mythische figuur door Europa: Clara voldeed aan de weetgierigheid van de geleerden en aan de verbeelding van het volk.

De eerste afbeelding van Clara werd in Leiden gemaakt, voor een anatomische atlas. Wandelbaar, heette de tekening. Zijn tekening was de eerste natuurgetrouwe in de geschiedenis. Maar Clara was een heel veelzijdig model. De passages over haar vele afbeeldingen zijn uiterst boeiend. Op Meissens porselein stonden vaak exotische dieren afgebeeld. Zo ook de neushoorn van Dürer. Toen de chef-ontwerper in april 1747 Clara had gezien, werden de afbeeldingen van de neushoorn meteen veranderd. Clara kwam op de borden.

In Frankrijk waren exotische dieren vaak uurwerkdragers. Na het bezoek aan Versailles kreeg een neushoorn de tijd te dragen (het gaat hier overigens om monsterlijke sierstukken). Lodewijk XV gaf de schilder Oudry de opdracht een levensgroot portret van Clara te maken. Er werden - kleine - gravures van gemaakt. Die kwamen te-

Clara als klok. 'CLARA'S GRAND TOUR'

recht in de *Encyclopédie* van Diderot en D'Alembert en in de *Histoire Naturelle* van Buffon. Dat de Franse dames het haar op neushoornachtige wijze opmaakten, mag ook vermeld worden. (De belangstelling van Lodewijk XV is verklaarbaar: hij hield een menagerie met exotische dieren, hij verwachtte de neushoorn cadeau te krijgen van Van der Meer. Die vroeg echter, schaamteloze Hollandse koopman, honderdduizend écu's.) In Venetië werden twee raadselachtige schilderijen van haar ge-

maakt. Dat de dood van het dier lichtelijk geruisloos kon verlopen, is een raadsel.

Berlijn leidde tot het geestrijkste hoogtepunt van de reis. Frederik de Grote regeerde er als de verlichte vorst bij uitstek. Hij bracht de Berlijnse academie van wetenschap en letteren weer tot leven. Hij stelde de Franse natuur- en wiskundige Maupertuis aan als president. Die bleek minder verlicht dan zijn vorst: hij beschouwde Clara als een bewijs van het bestaan van God. Daar lag een theorie achter over de eenvoudigste en elegantste weg die de natuur altijd neemt. Maupertuis werd door een scherpe pen (de scherpste van Europa) geprikt, die van Voltaire. Hij werd degené 'die God vond in de huidplooiën van de neushoorn'. Frederik de Grote nam het voor Maupertuis op; hij eiste dat de bespotting van zijn president niet in de *Dictionnaire philosophique* zou komen. Voltaire boog. De neushoorn of Clara had gewonnen!

Ridley gaf haar ongewone cultuurge-schiedenis de titel *Clara's Grand Tour*. De *grand tour* was de cultuurreis die jongemannen, vanaf de Renaissance, door Europa maakten. Een reis langs vaste monumenten en steden. De neushoorn gaat langs de culturele hoofdsteden van Europa, maar schept tegelijk waar zij komt cultuur. Dat demonstreeft het boekje duidelijk en vaak geestig. Wij echter leren wat zij had kunnen zien en weten; we krijgen schitterende stukjes geschiedenis van ste-

c
h
p
F
v
d
g
ii
d
h
ii
e
n
e
v
b
d
e
n
fi

Hoorn Europa rond

de Volkskrant Vrijdag 28 januari 2006

De Leidenaar en zijn Clara achterna

weetst. Van der vergetelheid van Clara niet: zij heeft sporen nagelaten. Glynis Ridley geschiedenis getrouwt en Clara nasporen van de den van de 18de

geschiedenis blijkt het sprookje. Van de beste stuurman wist hij de logistiek. Hij bouwde transport; hij liet varen: per boot of voor zijn tijdgenoot Hannibal, die hield van de Alpen en verwonderlijk. Het was een groot reizen. Het was een afbeelding van oorlog verspreid, met medailles met varen na de bestemming. Men Ridleys of heel Europa neushoorn te zien. Van Clara was er neushoorn: die heel beroemde, die verhalen van de hoorn op de wereld, met zijn

harnasachtige huid, klaar voor de strijd; de neushoorn gold bij Plinius als een strijdier. Hij vocht met zijn aartsvijand de olifant. Het dier had nauwelijks een biologische, maar vooral een mythische status, ook al doordat hij soms voor de eenhoorn werd gehouden. Naar zijn kracht werd ook in de bijbel verwezen (in de moderne vertalingen moet de neushoorn plaatsmaken voor 'de wilde stier'). Er reisde dus niet alleen een exotisch dier, maar ook een mythische figuur door Europa: Clara voldeed aan de wetgierigheid van de geleerden en aan de verbeelding van het volk.

De eerste afbeelding van Clara werd in Leiden gemaakt, voor een anatomische atlas. Wandelaar, heette de tekening. Zijn tekening was de eerste natuurgetrouwe in de geschiedenis. Maar Clara was een heel veelzijdig model. De passages over haar vele afbeeldingen zijn uiterst boeiend. Op Meissens porselein stonden vaak exotische dieren afgebeeld. Zo ook de neushoorn van Dürer. Toen de chef-ontwerper in april 1747 Clara had gezien, werden de afbeeldingen van de neushoorn meteen veranderd. Clara kwam op de burden.

In Frankrijk waren exotische dieren vaak uurwerkdragers. Na het bezoek aan Versailles kreeg een neushoorn de tijd te dragen (het gaat hier overigens om monsterlijke sierstukken). Lodewijk XV gaf de schilder Oudry de opdracht een levensgroot portret van Clara te maken. Er werden - kleine - gravures van gemaakt. Die kwamen te-

Clara als klok.

'CLARA'S GRAND TOUR'

recht in de *Encyclopédie* van Diderot en D'Alembert en in de *Histoire Naturelle* van Buffon. Dat de Franse dames het haar op neushoornachtige wijze opmaakten, mag ook vermeld worden. (De belangstelling van Lodewijk XV is verklaarbaar: hij hield een menagerie met exotische dieren, hij verwachtte de neushoorn cadeau te krijgen van Van der Meer. Die vroeg echter, schaamteloze Hollandse koopman, honderdduizend écu's.) In Venetië werden twee raadselachtige schilderijen van haar ge-

maakt. Dat de dood van het dier lichtelijk geruisloos kon verlopen, is een raadsel.

Berlijn leidde tot het gecstrijkste hoogtepunt van de reis. Frederik de Grote regeerde er als de verlichte vorst bij uitstek. Hij bracht de Berlijnse academie van wetenschap en letteren weer tot leven. Hij stelde de Franse natuur- en wiskundige Maupertuis aan als president. Die bleek minder verlicht dan zijn vorst: hij beschouwde Clara als een bewijs van het bestaan van God. Daar lag een theorie achter over de eenvoudigste en elegantste weg die de natuur altijd neemt. Maupertuis werd door een scherpe pen (de scherpste van Europa) geprikt, die van Voltaire. Hij werd degenen 'die God vond in de huidploolen van de neushoorn'. Frederik de Grote nam het voor Maupertuis op; hij eiste dat de bespotting van zijn president niet in de *Dictionnaire philosophique* zou komen. Voltaire boog. De neushoorn of Clara had gewonnen!

Ridley gaf haar ongewone cultuurgeschiedenis de titel *Clara's Grand Tour*. De *grand tour* was de cultuurreis die jongemannen, vanaf de Renaissance, door Europa maakten. Een reis langs vaste monumenten en steden. De neushoorn gaat langs de culturele hoofdsteden van Europa, maar schept tegelijk waar zij komt cultuur. Dat demonstreert het boekje duidelijk en vaak gecestig. Wij echter leren wat zij had kunnen zien en weten; we krijgen schitterende stukjes geschiedenis van ste-

den, hoven, menagerieën, een porseleinfabriek zelfs. Het boek zelf is een *petit tour*.

Over Clara en haar tweede thuisland, Holland, horen we niets. De tekeningen van Wandelaar en later van Caspar zijn de enige sporen. Geen enkele tekst, geen gedichtje zelfs, zoals soms elders in Europa. De neushoorn moest tot deze tijd wachten vóór ze de Nederlandse poëzie mocht binnenkomen. Er is een gedicht van Judith Herzberg over een uitgebroken neushoorn in Artis en er is een verrijnd gedicht van Marjolaine de Vos, dat 'Mevrouw Despina ziet een neushoorn' heet. Clara verdient dit vers:

*Nu ze hem beslopen heeft van ver
stokt haar adem om zijn hoorn,
blijkt hij een moeder.
Grijs en blind kijkt het oog
uit een oudheid van leven
het lijf is gekleid door grond
zo onbekend, dat zij zichzelf
verloren voelt, zonder leidraad
verdwaald op de aardbol.
Wil ze het kalf zijn, wil ze
bestaan en zwaar zijn als zij -
gehuld in dik leer kalm draven
naar struiken, al eeuwen bekend.*

Douwemout zou het helemaal hebben begrepen. De grootste kenner van de neushoorn in Europa is overigens een Nederlander. Hij heet Kees Rookmaker; zijn werk staat in de bibliografie.